

Kulttuurisia kohtaamisia keskiaikaisilla kaduilla ja nykytaiteen äärellä

Miten kohdata museoympäristössä ihmisiä, jotka ovat mahdollisesti paenneet sotaa, vainoa ja väkivaltaa, ja odottavat nyt päätöstä oleskeluluvasta? Miten kommunikoida toisesta kulttuurista tulevan ihmisen kanssa, kun yhteinen kieli puuttuu? Sopiiko museo yhteiskunnallisen työn ja aitojen kohtaamisten paikaksi?

Turvapaikkana museo -hanke oli vuosina 2016-2018 pyörinyt 15 museon yhteishanke, jota koordinoi Helinä Rautavaaran museo Espoossa. Syksyllä 2015 Suomeen saapui yli 30 000 turvapaikanhakijaa. Vastaanottokeskukset täyttyivät, ja oleskelulupien käsittely ruuhkautui. Helinä Rautavaaran museo loi hankkeen tarjotakseen turvapaikanhakijoille apua kulttuurin ja taiteen keinoin. Hanketta rahoitti opetus- ja kulttuuriministeriö. Turusta ainoana museona hankkeessa oli mukana Aboa Vetus & Ars Nova, jonka järjestämissä tapahtumissa tapahtui yli 500 kohtaamista turvapaikanhakijoiden ja maahan muuttaneiden henkilöiden kanssa.

Itse tulin hankkeeseen mukaan syksyllä 2017 projektityöntekijäksi. Hanke oli pyörinyt sinä vaiheessa vuoden, ja turvapaikanhakijanuorille oli järjestetty teemallisia museoiltoja sekä ryhmävierailuja. Myös yhteistyönä turvapaikanhakijoiden kanssa toteutettu näyttely *Sana kerrallaan* oli esillä museon Omatila-galleriassa ja kaikille avoin, kulttuurisia kohtaamisia teemana kantava ystävänäpäivätapahtuma järjestettiin ensi kertaa keväällä 2017. Päätimme jatkaa hanketta edelleen vierailujen ja museoiltojen merkeissä. Lisäksi jatkohankkeelle vuodelle 2018 otimme erityistavoitteeksi saada mukaan naisia ja tyttöjä. Hankkeen ensimmäisenä vuonna osallistujat olivat pääasiassa nuoria miehiä, koska suuri osa vastaanottokeskuksen asukkaista oli tätä kohderyhmää.

Ystävänäpäivänä 2018 Aboa Vetuksen raunioissa soivat kitara ja ud-luuttu. Esiintymässä Abdullah Muayad (vas.) ja Ali Haithem. Kuva: Jari Nieminen / Aboa Vetus & Ars Nova

Museo pyrki toiminnassa siihen, etteivät hankkeen työntekijät olisi vahvassa auktoriteettiasemassa osallistujiin nähden, vaan lähtökohtana kaikelle toiminnalle olisi kulttuurien välinen keskustelu ja tutustuminen. Luonnollisesti asetelma ei voinut olla täysin tasa-arvoinen, koska olimme työntekijöinä tutussa paikassa, ja sisältöjen tuntemisen suhteen valta-asemassa. Korostimme kuitenkin haluamme oppia ja kuulla osallistujilta niistä asioista, joissa he olivat asiantuntijoita. Pyrimme pitämään kohtaamiset vastavuoroisena, jolloin kuljimme museossa ihmetellen yhdessä ja jakaen kokemuksia. Ystävänäpäivätapahtumissa tavoitteena oli myös tuoda näkyväksi eri kulttuureja museossa sekä tarjota tilat ja ääni turvapaikanhakijoille ja maahan muuttaneille henkilöille.

Sirpaleita ja raunioita, taidetta ja tulkintoja

Yhteisen kielen puuttuessa erinomaisena kommunikaatiovälineenä toimivat moniaistisen museon esineet, kosketeltavat asiat, äänimaisemat ja ennen kaikkea ympäristö. Aboa Vetus, nimensä mukaisesti vanha Turku, on raunio, johon voi kävellä sisään. Menneisyyden ja maanalaisuuden aistii voimakkaasti tilan hämäryyden, viileyden ja raunioiden rakenteiden myötä. Aboa Vetusta tutkiessa mukana oli välillä sanalappuja, jotka autoivat sanaston opettelussa. Vanha, tiili, talo, kellari, kaivo, kenkä... Sekä ympäristö että vitriinit ovat täynnä asioita, joissa on kulttuurista riippumattomia inhimillisiä tarttumapintoja.

Keskiaikaisen Turun ympäristö innoitti monet muistelemaan lähtömaataan. Mietimme yhdessä, että kuinka lyhyt historia Suomella on verrattuna esimerkiksi moniin Lähi-idän maihin. Pyörittelimme suristinluita, joiden mekanismi oli monille tuttu kulttuurista riippumatta; osa kertoi lapsena tehneensä vastaavia pullonkorkeista

tai napeista. Kuuntelimme musiikkia, eläydyimme tunnistamaan eläinten ääniä ja mietimme niiden nimiä suomeksi ja muiksi kieliksi.

Museontyöntekijän näkökulmasta aitous, eläytymis- ja heittäytymiskyky oli tärkeää. Pyrin olemaan vastavuoroinen kuuntelija, ja rohkaisin ihmisiä kertomaan omista kokemuksistaan, ja kuulinkin tätä kautta iloisia, kauniita ja surullisiakin tarinoita. Museon vitriineissä esillä olevat keramiikkasirpaleet herättivät muutaman naisen muistelemaan ja kertomaan, miten heidän kulttuuriperintöään, heille tärkeitä esineitä oli tuhoutunut terroristien hyökkäyksessä. He selailivat kännyköiltään kuvia ja tahtoivat näyttää minulle, mitä he ovat menettäneet. Näissä tarinoissa korostui kulttuuriperinnön merkitys ihmisen identiteetille, ja se, miten museoesine voi saada ihmisen peilaamaan kokemaansa, omia juuriaan ja historiaansa näkemäänsä vasten.

Hankkeen aikana Ars Novassa oli esillä vaihtuvia nykyaiteen näyttelyitä. Tutustuimme ryhmien kanssa erityisesti kahdeksanteen Turku Biennaaliin, jonka nykyaiteeteoksista moni oli saanut inspiraatiota sodasta ja pakolaisuudesta. Biennaalin voittajaksi valittiin Minna Rainion ja Mark Robertsin *They Came in Crowded Boats and Trains* –lyhytelokuva, joka rinnastaa syksyjen 2015 ja 1944 tapahtumat. Irakilaiset turvapaikanhakijat esittävät ja lukevat ääneen tekstejä, joilla suomalaiset kertovat evakkomatkasta Ruotsiin. Teos muistuttaa inhimillisten kokemusten yhteneväisyydestä ja suomalaisten lähihistoriasta, ja siinä kuullaan surullisia ja kauniita kohtaloita. Erään vastaanottokeskuksesta tulleen ryhmän kanssa päätimme katsoa teoksen alusta loppuun, ja ohjaaja varoitti kaikkia etukäteen siitä, että teos saattaa tuoda tunteita pintaan ja olla raskas katsottava. Vastaanottokeskuksen asukas totesi kuitenkin yksikantaan: ”Me olemme jo kokeneet sen. Kyllä me voimme katsoa.”

Lyhytelokuva kiinnosti jokaista vierailevaa ryhmää myös siksi, että se tarjosi samaistumisen tunteita ja samaistuttavia henkilöitä. Länsimaalaisen maalaustaiteen kaanon tai suomalainen ajankohtainen nykyaide ei välttämättä tarjoa toisesta kulttuurista tulevalle tarttumapintoja. Erilaisia tulkintatapoja ja mielipiteiden vaihtoa sekä ilmaisua harjoitettiin ryhmien kanssa vapaamuotoisemmin tai erilaisia apuvälineitä käyttäen. Yksinkertaisetkin keskustelut, kuten eri värien ja niiden herättämien mielikuvien ja kulttuurisidonnaisuuksien läpikäynti, muuttuivat avartaviksi. Ne tarjosivat myös jokaiselle mahdollisuuden toimia kokemuksensa ja kulttuurinsa asiantuntijana – ja museon henkilökunnalle tilaisuuden oppia ja laajentaa näkökulmiaan.

Erilaisia ryhmiä, erilaisia kohtaloita

Kohtaamiset voi jakaa karkeasti ottaen kahteen ryhmään sen mukaan, mitä pyrimme museon tarjoamalla ohjelmalla saavuttamaan. Vastaanottokeskuksissa asuville turvapaikanhakijoille tarjottujen museovierailujen pääasiallinen tavoite oli tarjota ihmisille hengähdys hetki, tauko vastaanottokeskuksen arjesta. Valmentavaan opetukseen päässeillä ja oleskeluluvan saaneilla henkilöillä menttiin astetta syvemmälle: suomen kielen ja kulttuurin sekä historian opetteluun, luovuuden herättämiseen sekä kulttuuri-identiteetin vahvistamiseen ja peilaamiseen.

Turkulaiset lukiolaiset Hedil Al-Take (edessä) & Nesriin Al-Take esiintyivät ystävänpäivätapahtumassa 2019. Kuva: Jari Nieminen / Aboa Vetus & Ars Nova

Ryhmiin eroavaisuudet tulivat ilmi siinä, odottivatko he vielä oleskelulupapäätöstä, jolloin epävarmuus ja välitilassa oleminen vaikuttivat keskittymiskykyyn ja kiinnostukseen, vai olivatko he saaneet turvapaikan ja sitä kautta sitoutuneet Suomeen. Toinen eroavaisuus tuli ryhmien ryhmäytymisessä näkyviin: vastaanottokeskuksen asiakkaille ei ole muodostunut samanlaista ryhmäidentiteettiä ja yhdessä olemisen tapaa, kuin esimerkiksi koulutuksessa oleville. Vastaanottokeskuksessa ihmisiä ei sido toisiinsa kuin hetkellinen asuinpaikka, ja se ei sellaisenaan riitä yhteisen toiminnan pohjaksi. Silloin huomion on oltava sisällön lisäksi myös entistä enemmän käytännön toteuttamisessa – riittävässä henkilökunnan määrässä, tulkeissa ja yhdessä olemisen ja tutustumisen opettelussa.

Pitkäkestoisin yhteistyö toteutettiin turkulaisen DaisyLadies ry:n kanssa. DaisyLadies-yhdistys on Suomen ensimmäinen naisten kotouttamiseen keskittyvä toimija, ja toiminut urauurtavana nostaessaan esiin naisten kotoutumiseen liittyviä kysymyksiä. Heidän kanssaan toteutettiin hankkeen loppunäyttely *Juuret maailmalla – naisten tarinoita* museon Omatila-galleriassa vuosien 2018-2019 taitteessa. Näyttelyä edelsivät lukuisat museovierailut, joissa tutustuttiin näyttelyihin ja sisältöihin sekä toteutettiin erilaisia taidetyöpajoja. Uskalluksen ja luottamuksen kasvu itseilmaisuuksiin oli yhteistyön aikana huikeaa. Saimme yhdistykseltä palautetta, että museo oli paikka, jonne naiset aina lähtivät innokkaasti, kun muu toiminta taas ei aina saanut vastaavaa reaktiota.

Hankkeen työntekijänä koin tärkeänä ja palkitsevana, että naiset saivat omaa ääntään, esineitään, tarinoitaan ja tuotoksiaan näkyville. Yhteiskuntamme ei ole tasa-arvoinen sen suhteen, kuka täällä tulee nähdyksi ja kuulluksi. Museot voivat näyttäytyä ulospäin jäykkinä, virallisina ja arvokkaina instituutioina. Siksi väitän, että

on erityisen merkityksellistä tulla nähdyksi museossa. Museoilla on myös sosiaalista vastuuta siinä, että ne puhuttelevat yhteisöään, ympäristöään ja peilaavat tapahtumia ja tunteita, eivätkä vain nosta esille kanonisoituja monumentteja.

Tunteet ja museotyö

Liikituksen, surun ja huolen tunteilta ei voinut välttyä. Kohtaamiset ja ihmisten tarinat jäivät mieleen pitkäksi aikaa. Tätäkin kirjoittaessani mietin, miten kävi niille kaikille tapaamilleni ihmisille. Saivatko he jäädä? Olisinko voinut tehdä jotain enemmän? Myös turhautumisen tunteita, voimattomuutta ja toiveita siitä, että voisi antaa ihmisille jotain enemmän, joutui aika ajoin kohtaamaan. Kulttuurialan ammattilaisena on kuitenkin hyvä muistuttaa itselleen, että kulttuuriperinnöllä ja taiteella on elämää muuttavia, rikastuttavia, lohduttavia ja käänteentekeviä voimia. Ne antavat jotain sellaista ihmisille, mitä kukaan tai mikään ei voi viedä pois – elämyksiä, kokemuksia ja ajatuksia.

Kirjoittaja on museologiaa opiskellut FM, joka työskentelee Aboa Vetus & Ars Nova -museossa oppaana ja vuosina 2017-2019 projektityöntekijänä Turvapaikkana museo -hankkeessa. Häntä kiinnostavat kulttuuriperinnön saavutettavuus ja osallistava museotoiminta, kansanusko ja äänimaisemat.